

Dvigubo identiteto krizė arba išminčių miestai

Dalia STAPONKUTĖ

Politikai gyvena praeitimi, išminčiai nujaučia ateitį, o piliečius labiausiai jaudina dabartis. Dvigubo identiteto krize, pasitelkusi stoikų filosofus, vadinu *polio* arba miesto krizę, sukeliančią stiprų gyventojų nuotaikų siūbavimą kaip pabėgėlių valtelių, plukdančių žmones į kitus, „tobulesnius“ miestus, kurie atrodo tinkamesni gyvenimui ir jų atžalų ateičiai.

Šiuolaikinis miestas išgyvena nuolatinį atsinaujinimą ir kismą, augimą ir nykimą, „transfuziją“. Mieste kaip visuomenės veidrodyje geriausiai išryškėja ir šalies identiteto ypatumai, ir santykis su praeitimi, ir ateities nuojautos, ir migracijos priežastys. Noriu priminti, kad stoikai matė pasaulį kaip *kosmopolį*, vieną didžiulį miestą, valdomą dievų ir žmonių įstatymų, siekiančių užtikrinti teisingumą. Teisingumą stoikai suvokė ne kaip valstybėje veikiančius įstatymus, o kaip kiekvieno protingo ir geranoriško miestiečio elgesį pagal savo sąžinę, moralę ir vidaus balsą. Filosofai kvietė suprasti, kad pasaulį sudaro ir jungia miestai, kurie puikiai išgyvena ir sėkmingai egzistuoja be išorinių jėgų įsikišimo, jei juose dominuoja sveikas ir aiškus protas. Stoikai, kitaip nei virš piliečių „pakibusi“ valstybė, optimistiškai žvelgė į žmogaus prigimtį ir ją tikėjo, aiškindami, kad žmonių bendruomenė vadinasi *polis* tik tada, kai dominuojančios jos vertybės yra išmintis ir gerumas. Būtina miesto egzistavimo sąlyga yra sąmoningi ir geranoriški jo gyventojai. Kitaip miestas neįstengia valdyti savęs ir jo valdymą perima išorinės jėgos, kurios tinka žemesnio lygio bendrijoms nei bendrija sąmoningų ir geranoriškų žmonių. Maža šito, nuolatinė išorės kontrolė racionalią gerų žmonių bendruomenę ilgainiui paverčia nesavarankiška, neracionalia ir besiblaškančia tarp gėrio ir blogio. Miestų valdymas ne savo, o išorės jėgomis palaužia atskiro jo gyventojų gebėjimą valdyti pačiam save.

Ar kalbu apie utopiją? Ne. Kalbu apie idealius, todėl ne visad įmanomus utopinius principus, apie siekiamybę, kuri padeda miestui augti ir tobulėti, tausojant pusiausvyrą tarp miesto gyvenimo ir gamtos, ir ilgainiui tampant pavyzdžiu

kitiems miestams. Stoikai savo veikaluose neslėpė, kad jų *polio* idėjas gimdė tikrovė ir jie neva aprašė tik tai, ką matė aplinkui, nors šiandien tuo sunku patikėti. Geriau išsivystę *poliai*, anot natūralios pasaulio tvarkos, valdo ne tokius tobulus *polius*, tačiau mainuose, nuolatos vykstančiuose tarp jų, nėra nei skirtingo valiutų kurso, nei skirtumo tarp moterų ir vyrų aprangos, homoseksualumas yra natūrali gyvenimo dalis ir visi *polio* žmonės gyvena ir rūpinasi ateinančiosios kartos gerove. Zenonas Kitionietis iš Kipro, pavyzdžiui, dar karštai palaikė atskiras vyrų ir moterų bendruomenes ir netgi „etnografiškai“ toleravo kanibalizmą, jeigu tai sena tam tikros genties tradicija.

Dalia Staponkutė prie paminklo stoikų filosofui Zenonui Kitioniečiui Larnakoje, Kipre. Asm. archyvo nuotr.

Patys stoikai utopiją suvokė kaip ateities viziją ir be jos elementų, esančių moraliniais akstiniais, neišsivaizdavo nė vienos vaisingos politinės teorijos ir praktikos. Be to, tobulėjimo ir harmonijos su gamta siekiantis miestas išsaugoja pagrindinį „socialinio susitarimo“ principą, be kurio neįmanoma jokia bendrija: „Nekenk, kad nekentėtum.“ Kadangi utopija arba tobulo *polio* vizija yra ne

politinė teorija, istorikai ją dažnai tapatina su literatūra. Literatūroje iš tikro apstu atsakymų, kaip valdyti save ir miestą „savyje“. Jei mieste iš tikro dominuotų išmintis ir gerumas, literatūra taptų valdymo vadovu, valdininkų mokytoja, kalbos skurdo naikintoja. Valdymo menui stoikai priskyrė oratorystės meną, tačiau perspėjo, kad politinė retorika yra labiausiai korumpuota. Retorikos menas yra politikos menas, tačiau šiuo atveju geriausia, jei politikas būtų poetu. Diogenas teigė, kad retorika nėra joks menas, jei ji neturi politinio tikslo, ir politinė retorika turi būti poetiška, tačiau, anot jo, esama „kariaujančių“ *polių*, kur retorika nenaudojama, kaip antai Spartoje.

Sunku pasakyti, kas keičiasi greičiau – miestai ar žmonės. Veikia, niekas nesikeičia greitai, tik štai skubėjimas paskui istorijos smagratį stumia miestą į identiteto krizę. Miestai, sulaukę bent šimto metų, išsaugoję tolimos ir netolimos praeities palikimą, turi daugiau galimybių išsaugoti ir gyventojų skaičių, ir jų nuotaikų pusiausvyrą. Kas dešimtmetį besikeičiantys miestai, kaip ir politikai, nuolatos priklauso praeičiai, nes nebesuspėja ateitin. Keičiasi ir jų gyventojai, emigruodami ir imigruodami. Jei migracija yra tik vienakryptė – kai žmonės tik įvažiuoja arba tik išvažiuoja – ji leidžia miestui, pirmuoju atveju, valdyti kitus miestus ir plėsti savo įtaką, arba, antruoju atveju, paverčia jį pavaldžiu ir priklausomu nuo kitų, „tobulesnių“ miestų. Aukščiau išsivysčiusių miestų gyvenimas apglėbia žemiau išsivysčiusių miestų gyvenimą. Kai šiandien sakome, kad Lietuvos „miestai tuštėja“, reikia bandyti pažvelgti į juos per minėtojo „idealaus *polio*“ prizmę. Didelė dalis Lietuvos „miestiečių“ gimė, augo ir brendo tokioje *polių* sistemoje, kur miestų vizijas planavo valstybė. Ji buvo išminčius, politikas ir pilietis „viename“, o žmogus viso labo – *polio* vergas. Toks, kuris be valstybės leidimo neturėjo teisės išvykti net į kitą miestą. Tam, kad niekas nesijaustų kaip „vergas“, valstybės politinis „aš“ siūlė utopijas, kurių paskirtis buvo žadėti „šviesų rytojų“, tarsi patvirtinant, kad šiandieną yra pernelyg „niūri“. Tos utopijos ne tik nežadėjo ateities, bet sunkino netgi romantišką santykį su praeitimi, palikdamos tik gyvenimą šia diena. Valstybės kontrolės inercija negalėjo akimirksniu išnykti net tada, kai utopiją žadančios valstybės neliko ir ją pakeitė racionalesnė valstybė. Valstybė pakeitė savo formą, tačiau žmonės *poliuose* ir vėl atkūrė jiems gerai pažįstamus santykius ir retoriką, tikėjimą ir netikėjimą, tuos pačius kasdienybės ritualus. Tie, kurie nebegalėjo atkurti tų pačių santykių, nes nebeliko juos užtikrinančių elementų – gamyklos, mokyklos, darželio, parduotuvės, – traukėsi į kitą *polį*, kuriame tikėjosi susikurti kažką panašaus į tai, ko būta anksčiau. Panašų konvejerį, darželį, mokyklą, televizorių.

Sykiu iš *polių* traukėsi ir tie, kuriems inercija buvo nepakenčiama, jie norėjo keistis taip pat greitai kaip ir nauja valstybės politika, o miestas juos „varžė“, stabdė ir nebežadėjo net utopinio „šviesaus rytojaus“ – tie, kurie pasitikėjo savimi, ateitimi ir manė, kad atras sau kitą miestą. Visa tai primena šimto metų senumo graikų genijaus Konstantino Kavafio eilėraštį „Miestas“: „...kur bekeliautum, tavo miestas visados seks iš paskos...“ Tai darkart parodo, koks gilus ir toli vedantis gali būti gimtojo miesto „užkeikimas“. Šitaip iš Lietuvos *polių* ilgainiui pasitraukė dvi didelės grupės žmonių – tie, kurie negalėjo atkurti praeities, ir tie, kurie siekė ateities. Nors ir lėtai, Lietuvos *poliuose* brendo naujos „socialinio susitarimo“ sąlygos, viena kurių buvo – pavadinti „šviesaus rytojaus“ utopiją „traumuojančia vakardiena“, vieną po kito trinant miesto istorijos puslapius. Ištrynus ir išplėšius nemažai istorijos knygos lapų, *poliuose* trumpam stojo pauzė, nes ateities vizijos taip greitai neužpildė tuštumos. Kurį laiką vyravo kaltės jausmas ir trauma, įvartyta traumuojančios praeities, siūlant ne ateities, o dar tolesnės „priešistorės“ vizijas kaip paguodą. Tačiau nė vienas žmogus nenori jaustis traumotas arba traumos auka, o ypač kaltas, todėl traukiasi nuo traumuojančių patirčių ir netekčių ten, kur tikisi rasti geresnį *polį* ir tapti „geresniu“ piliečiu.

Miestai, deja, turi kitokią atmintį nei žmonės, tačiau identitetą jiems suteikia būtent žmonės, „čia ir dabar“, savo retorika, kalba, žodžiu, elgesiu, susitarimu. Kai žmonės pasijunta praeities žmonėmis, juose gali prabusti ir mirties instinktas. Šį jausmą vienas kitam – grįžtant prie stoikų – irgi sukuria patys miesto gyventojai, pamiršę apie savo sąmoningumą ir gerumą. Kai kas panašaus man toptelėjo, kadaise po studijų sugrįžus dirbti „pagal paskyrimą“ į savo gimtąjį miestą Šiaulius ir nuėjus pasitarti su miesto advokatu, „kokios mano kaip jaunosios specialistės perspektyvos ir teisės gimtajame mieste?“. Advokatas, šiandien vienas įtakingiausių žmonių mieste, nepakeldamas galvos nuo savo įstabių užrašų, trumpai atsakė: „Jokių. Ištekėkite ir nebeturėsite klausimų.“ „Konsultacija“ truko dvi minutes, ji buvo nemokama, ir pamindžikavusi prie *polio* „advokatūros“ durų išėjau. Kartais valdininko žodžiai būna tokie stiprūs tarsi tavernos savininkės, kuri savo spiegesiu išvaro lauk nepageidaujamus svečius, o žodžiams įmanoma suteikti tokį toną, kad klausytojo diafragma po širdimi pjauna vidurius. Stoikai nieko gero nežadėtų tiems, kurių vertybių skalėje dominuoja ne gerumas, o cinizmas. Gal advokatas norėjo *polio* tik sau? Iš miesto išvykau, žinoma, ne dėl advokato ir įkaitusios savo diafragmos, ir kas žino, gal vėl kada nors į jį sugrįšiu, tačiau, anot Kavafio, miestas seka paskui mane nuolatos ir

verčia apie jį galvoti, vesti istorines paraleles su stoikais, Diogenu ir Sparta. Tiesa, Sparta žinoma kaip kariūnų miestas ir Šiauliai kadais buvo vadinami „kariniu“ miestu, kuris anksčiau „gynėsi“ nuo Vakarų, o dabar – nuo Rytų, kur jaunos šiaulietės šokdavo diskotekose su karininkais iš Rytų, o dabar „pabuose“ koketuoja su dailesniais karininkais iš Vakarų. Spartietiškas auklėjimas nebuvo miesto bruožas, nors gal tai būtų buvę įdomu, „integralu“ ir atitiktų „kovinę“ miesto dvasią. Skirtingai nei Sparta, šiauliečiai patys nenusprendė, nebalsavo už tai, kad būtų „kariniu“ miestu, tačiau spartietiški šiauliečiai yra vien tuo, kad priima viską stoisškai – jie yra jie – o emigracijoje susitikę „guldo už viens kitą galvas“.

Prie Šiaulių Fotografijos muziejaus. D. Staponkutės nuotr.

Lietuvos miestai – dalis *kosmopolio*, viliojančio ir traukiančio lietuvių savin. Sukuriamos Lietuvos *polių* krizės, tačiau tik tam, kad pagaliau sugrąžintų žmones atgal – tiesa, jau kitokius ir labiau *kosmopolitiskus*. Tai atsitiks, kai vienas *kosmopolio* gyvavimo ratas užsivers ir prasidės kitas, kai iš didžiųjų miestų žmonės pajudės į mažesnius, nes pusiausvyra tarp gamtos ir didmiesčių menkės, nudažydama emigraciją „žaliai“. Valstybės ramsčiu taps tik išmintingųjų *poliai*, kur jaunas žmogus, paklausęs apie „perspektyvas“, sulauks kavafiško išminčiaus atsakymo: „Kur bekeliausi, miestas visados bus su tavim“.

pasauliolietuvis.lt

„Lietuvybė pasaulyje“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tektais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.